

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Ομιλία στον Κύκλο Συζητήσεων που διοργάνωσε η Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας με θέμα: «Ανθρωπολογικές και διεπιστημονικές προσεγγίσεις των αισθήσεων και των συναισθημάτων», Αθήνα, Μουσείο Λαϊκών Οργάνων, 31 Μαρτίου 2014.

Αλεξάνδρα Σιώτου

Υπ. Διδάκτωρ Κοινωνικής Ανθρωπολογίας

***Οι φιγούρες του καφέ: Αναγνώσεις του ερωτικού πόνου των Βουλγάρων
μεταναστριών***

Η συγκεκριμένη παρουσίαση βασίζεται σε προφορικές μαρτυρίες Βουλγάρων μεταναστριών που προέκυψαν στο πλαίσιο της εθνογραφικής έρευνας για τις ανάγκες της συγγραφής της διατριβής μου με τίτλο *«Ερωτικό συναίσθημα, Έμφυλες ταυτότητες και σχέσεις εξουσίας στο πλαίσιο της διεθνικής κινητικότητας των μεταναστών»*¹. Στόχος της συγκεκριμένης έρευνας είναι να μελετηθεί το σύγχρονο φαινόμενο της μεταναστευτικής κίνησης υπό το πρίσμα του ερωτικού συναισθήματος εξετάζοντας τις ερωτικές σχέσεις των μεταναστών και των μεταναστριών που προέρχονται από πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης -συγκεκριμένα από την Βουλγαρία και την Αλβανία- και διαμένουν στην πόλη του Βόλου.

Στα παρμπρίζ των αυτοκινήτων συναντά κανείς πιασμένα ανάμεσα στους ναλοκαθαριστήρες τα προφίλ των σύγχρονων Μεσσίων, που φέρουν εξωτικά ονόματα -υπογραμμίζοντας την διεθνικότητα των πρακτικών της μαγείας, των χρησμών, των

¹ Η παρούσα έρευνα έχει συγχρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο – ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) – Ερευνητικό Χρηματοδοτούμενο Έργο: Ηράκλειτος ΙΙ, Επένδυση στην κοινωνία της γνώσης μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

απόκρυφων και απόκοσμων εμπειριών- και υπόσχονται την επίλυση ερωτικών, οικονομικών και πάσης φύσης συναισθηματικών προβλημάτων. Καθώς το υπερ- ή μετά- φυσικό εννοικεί και καταλαμβάνει τον δημόσιο χώρο, τα όρια μεταξύ του εγκόσμιου και του απόκοσμου μοιάζουν να θολώνουν. Ξόρκια, αστρολογικές προβλέψεις και χάρτες, φιγούρες τραπουλόχαρτων, σημάδια του καφέ- ελληνικού, βουλγάρικου, τούρκικου- κατέχουν και προσφέρουν μια γνώση, άγνωστη κι αόρατη προς τους κοινούς θνητούς, που θα καταστήσει υποφερτά και ορατά όσα βιώνουν και αντικρίζουν αυτοί στο πλαίσιο αυτού που αποκαλούμε πεζή καθημερινότητα. Υπό αυτήν την έννοια, αναρωτιέται κανείς αν και κατά πόσο το μετά- φυσικό απέχει από το «φυσικό» προσκήνιο του κοινωνικού βιώματος². Κατά πόσο μετουσιώνεται σε μια κανονική πρακτική της παροντικής καθημερινότητας, η οποία πρόσκαιρα αναστρέφει το κλίμα της απομάγευσης του κόσμου.

Υπό αυτό το πρίσμα, πρόκειται κι εγώ με την σειρά μου να εξετάσω και να αναγνώσω τα φλιτζάνια του καφέ που αναποδογυρίστηκαν αρκετές φορές κατά την διάρκεια της εθνογραφικής έρευνας καταδεικνύοντας πως οι πρακτικές ανάγνωσης του μέλλοντος συνιστούν μια καθημερινή όψη της βιωμένης εμπειρίας του έρωτα και κυρίως του ερωτικού πόνου των Βουλγάρων μεταναστριών. Υιοθετώντας αυτήν την προσέγγιση, εξετάζω το έμφυλο ερωτικό τραύμα όχι ως ένα ασυνεχές συμβάν που κείται εκτός της «κανονικής» ανθρώπινης εμπειρίας και που αναδύεται αναπάντεχα από τις αντίξοες τυχαιότητες της ζωής, αλλά ως μια καθημερινή κοινωνική εμπειρία που συνιστά απόρροια των αθέατων κοινωνικών και συμβολικών σχέσεων εξουσίας (Kleinman, Das, Lock 1996). Μέσω των φιγούρων του καφέ και των συναισθηματικών λόγων που εγείρουν θα επιχειρήσω να εξετάσω τους όρους και τους τρόπους παραγωγής κι επιτέλεσης της καθημερινής εμπειρίας του ερωτικού τραύματος αναδεικνύοντας τις πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις του ερωτικού πόνου των Βουλγάρων μεταναστριών.

Άλλοτε προγραμματισμένα, κι άλλοτε εντελώς αναπάντεχα παρευρέθηκα και ενεπλάκη κι εγώ σε γυναικείες συνεντεύξεις με σκοπό την ανάγνωση των μελλούμενων. Παρακολουθώντας τις Βουλγάρες μετανάστριες να ακολουθούν τις φιγούρες του καφέ γινόμενοι μάρτυρας της προσωπικής τους βιογραφίας, των επιθυμιών και των τραυματικών εμπειριών που προκαλούσε όχι μόνο η ανεπιθύμητη διακοπή της σχέσης, αλλά η ίδια καθεαυτή η σχέση. Τα σημάδια που άφηνε ο καφές

² Ο Roland Barthes αναφέρει ότι «η αστρολογία δεν αποτελεί καθόλου ένα άνοιγμα προς το όνειρο. Είναι καθαρή απεικόνιση, καθαρός θεσμός της πραγματικότητας» (1979: 150).

στα τοιχώματα των φλιτζανιών μαρτυρούσαν τρόπο τινά τα δικά τους σημάδια οπτικοποιώντας τα συναισθήματα των πληροφορητριών στο πλαίσιο της ερωτικής τους σχέσης.

Καθώς οι Βουλγάρες μετανάστριες αναλογίζονταν την ερωτική συμπεριφορά των συντρόφων τους και τα αίτια του χωρισμού τους κατά την διάρκεια της ανάγνωσης των φλιτζανιών, στην πραγματικότητα χαρτογραφούσαν τις κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις του ερωτικού πόνου καταδεικνύοντας πως το ερωτικό τραύμα καθίσταται φορέας της εμπέδωσης του κοινωνικού βιώματος της μετανάστευσης.

Οι ερωτικές ιστορίες της Ιβελίνα και της Πέτιας, οι οποίες αναβίωναν κατά την διάρκεια της ανάγνωσης των φλιτζανιών, απηχούσαν την αίσθηση της ερήμωσης, της απαξίωσης και της οδύνης. Ελάχιστες ήταν οι φορές άλλωστε που ανακαλούσαν στη μνήμη τους και στην αφήγηση τους στιγμές ευτυχίας με τους πρώην συντρόφους τους δημιουργώντας την εντύπωση πως αξιολογούσαν τα κοινά βιώματά του παρελθόντος υπό το πρίσμα της τραυματικής εμπειρίας του χωρισμού, με αποτέλεσμα να αποβάλλουν τις ωραιοποιημένες εκφάνσεις της ερωτικής τους ζωής εντοπίζοντας κυρίως λάθους χειρισμούς από την πλευρά του συντρόφου τους. Συγκρούσεις, παρεξηγήσεις, παράπονα πρωταγωνιστούσαν στον λόγο τους και στην ουσία περιέγραφαν την ερωτική σχέση με όρους ανισότητας ως προς την επιτέλεση της φροντίδας. Η Πέτια, μια Βουλγάρα μετανάστρια ηλικίας 56 ετών, που ζει στην Ελλάδα εδώ και 13 χρόνια και τα τελευταία τρία χρόνια διατηρούσε σχέση με έναν διαζευγμένο Έλληνα, λέει χαρακτηριστικά: *«Πως είναι δυνατόν, όταν εγώ ήμουν πάντα εκεί γι' αυτόν, έτρεχα μέσα στην νύχτα να του δώσω φάρμακα για την καρδιά του, ήμουν κάθε στιγμή διαθέσιμη, ενώ ο ίδιος έκανε ό,τι του κάπνιζε, πως είναι δυνατόν να μην έχει εκτιμήσει τίποτα από αυτά τα πράγματα και να έχουν περάσει τόσες γιορτές –μεγάλες- και να μην έχει πάρει τηλέφωνο έτσι τυπικά για χρόνια πολλά;»*. Στο πλαίσιο αυτών των εξιστορήσεων η Πέτια αναρωτήθηκε πολλές φορές αν άξιζε την αδιάφορη στάση του συντρόφου της, για να καταλήξει πως η ζωή της ανήκει σε αυτές που δεν μετράνε παραπέμποντας ασυνείδητα στα σώματα με σημασία της Judith Butler (1993).

Τόσο η Πέτια, όσο και η Ιβελίνα, συσχέτιζαν την μη επιτέλεση της φροντίδας από πλευράς των συντρόφων τους, την απροθυμία οικονομικής αρωγής στις ίδιες και την επιδεικτική αδιαφορία τους με την μεταναστευτική τους ταυτότητα. Σύμφωνα με την άποψη τους, η μεταναστευτική τους ταυτότητα, η οποία τις κατέτασσε στην κατώτερη θέση στην ιεραρχική κλίμακα των επιθυμητών σωμάτων στην κοινωνία υποδοχής, τις μετέτρεπε αυτόματα στα μάτια των συντρόφων τους σε έμφυλα, ερωτικά

υποκείμενα χωρίς επιθυμίες και τις σημασιοδοτούσε ως σώματα προσφοράς φροντίδας και ανοχής των εξουσιαστικών διαθέσεων των συντρόφων τους. Οι αφηγήσεις της μη επιτέλεσης της φροντίδας στην πραγματικότητα εξιστορούσαν τις σχέσεις εξουσίας που αναπτύσσονταν στο πλαίσιο της ερωτικής σχέσης και εκφράζονταν με όρους εθνικούς, έμφυλους και συναισθηματικούς, παράγοντας κι ανατροφοδοτώντας σε καθημερινό επίπεδο το ερωτικό τραύμα. Στην πραγματικότητα, στο πλαίσιο των ερωτικών σχέσεων, οι Βουλγάρες μετανάστριες ερχόντουσαν αντιμέτωπες σε καθημερινό επίπεδο με τις κυρίαρχες αναπαραστάσεις της μεταναστευτικής, εθνικής κι έμφυλης ταυτότητας τους, οι οποίες τις απαξίωναν ως ερωτικά υποκείμενα.

Στην περίπτωση της Πέτιας, η σύναψη ερωτικής σχέσης του Έλληνα συντρόφου της με μια νεότερη, οικονομικά ευκατάστατη Ελληνίδα γυναίκα, γεγονός που οδήγησε στον χωρισμό τους, επιβεβαίωσε κι ενίσχυσε την άποψη της πως η μεταναστευτική, ταξική και ηλικιακή της ταυτότητα μείωνε την ερωτική της αξία επηρεάζοντας καθοριστικά την ερωτική συμπεριφορά του συντρόφου της κατά την διάρκεια της σχέσης αλλά και καθορίζοντας την έκβαση της σχέσης τους.

Στην προκείμενη περίπτωση, ο ερωτικός πόνος προκαλείται και βιώνεται μέσω των σχέσεων εξουσίας που επιτελούνται στο πλαίσιο της ερωτικής σχέσης των Βουλγάρων μεταναστριών, της κοινωνικής απαξίωσης των ίδιων στο πλαίσιο αυτής λόγω της σημασιοδοτημένης ετερότητας τους, αλλά και της επιστροφής τους στην μοναξιά που αποκτά νέες προσλαμβάνουσες στην χώρα υποδοχής. Εξετάζοντας το μοναχικό καθεστώς, στο οποίο εισέρχονται λόγω της απώλειας του ερωτικού συντρόφου, διαπιστώνει κανείς πως η οδύνη προκαλείται όχι μόνο από αυτό που χάθηκε, αλλά από αυτό που έμεινε. Ο χωρισμός σηματοδοτεί την συναισθηματική αναμέτρηση του εαυτού με μια επώδυνη καθημερινότητα, που φαίνεται να εξαντλείται σε μια μονότονη και ψυχοφθόρα επαγγελματική ρουτίνα και σε κοινωνικές σχέσεις που ακολουθώντας τον Bauman θα μπορούσε να χαρακτηρίσει κανείς ρευστές. Στο πλαίσιο αυτής της καθημερινότητας, μέσω της εργασιακής τους απασχόλησης ως εσωτερικές οικιακές βοηθοί και των συναισθηματικά διακυμαινόμενων κοινωνικών σχέσεων που διατηρούν με γηγενείς αλλά και ομοεθνείς, οι Βουλγάρες μετανάστριες αισθάνονται πως διακυβεύεται διαρκώς η κοινωνική τους αξία.

Όταν η Πέτια αναφέρει πως *νιώθει αόρατη, όταν κυκλοφορεί στην πόλη*, περιγράφοντας με αυτόν τον τρόπο την μοναξιά που νιώθει κατόπιν του χωρισμού, στην πραγματικότητα στρέφει το βλέμμα μας στον τρόπο με τον οποίο παράγεται και βιώνεται η μοναξιά στο πλαίσιο της αισθητηριακής επαφής με τους γύρω της, μέσω

της οποίας επιβεβαιώνονται και μορφοποιούνται τα σώματα ως έτερα και κυρίαρχα, ως έμφυλες κανονικότητες και μη. Σύμφωνα με τα παραπάνω, διαπιστώνει κανείς ότι η μοναξιά των Βουλγάρων μεταναστριών βιώνεται και νοηματοδοτείται στο πλαίσιο συγκεκριμένων κοινωνικών, εργασιακών και συναισθηματικών συνθηκών, οι οποίες υπενθυμίζουν διαρκώς στις ίδιες πως τοποθετούνται στο κοινωνικό περιθώριο της χώρας υποδοχής, γεγονός που ανατροφοδοτεί την θλίψη και το τραύμα και αναπαράγει το μοναχικό καθεστώς.

Σε αυτό το σημείο επικαλείται το φλιτζάνι, προκειμένου να δώσει απαντήσεις κυρίως ως προς την επιστροφή του αγαπημένου προσώπου. Μια επιστροφή που θα επαναφέρει από την αφάνεια το ερωτικό υποκείμενο δίνοντας τέλος στην *μοίρα* της μοναξιάς και επανεγγράφοντας το ερωτικό συναίσθημα. Σε αυτό το πλαίσιο, οι φιγούρες του καφέ αποτυπώνοντας αχνά το ερωτικό μέλλον προβάλλονται από τις Βουλγάρες μετανάστριες ως αντίδοτο στον πόνο, όπως διαφαίνεται από το ακόλουθο απόσπασμα που προέρχεται από τις σημειώσεις πεδίου. *Η Πέτια νιώθει χάλια. Πονάει το κεφάλι της. Δεν έχει διάθεση να κάνει τίποτα. Δεν μπορεί να πιστέψει πώς εξελίχθηκαν τα πράγματα. Παίρνει τηλέφωνο μια φίλη της που της λέει το φλιτζάνι. Της απαντάει πως δεν μπορεί εκείνη την στιγμή να την εξυπηρετήσει. Παίρνει τηλέφωνο μια Ελληνίδα επαγγελματία του είδους και κανονίζει ραντεβού στις 5:30. Η Πέτια έχει εθιστεί στην πρόβλεψη του μέλλοντος. Εφόσον δε ζει το παρόν, ελπίζει στην ευτυχία του μέλλοντος. Κάποιος πρέπει να βρεθεί να της την τάξει, να προβλέψει την εκπλήρωση της στο μέλλον. Αυτό θα γιατρέψει τον πόνο του σήμερα.*

Σε αντίθεση με την παρέα της Χαραυγής στο βιβλίο “*Love for the women*”, η Πέτια δεν αποζητά την παρέα των φίλων της, προκειμένου διασκεδάζοντας, καταναλώνοντας αλκοόλ, αναπολώντας, συζητώντας ή σωπαίνοντας να διαχειριστεί και κυρίως να απαλύνει τον πόνο του χωρισμού (Kirtsoglou, 2004: 90-91). Οι Βουλγάρες μετανάστριες προστρέχουν και υιοθετούν μια πολιτισμική πρακτική του παρελθόντος, που όμως αποκτά νέες σημασιοδοτήσεις στα συγκεκριμένα ιστορικά και κοινωνικά συμφραζόμενα. Σε αντίθεση με το σοσιαλιστικό παρελθόν, όπου σύμφωνα με τις μαρτυρίες η πρακτική της καφεμαντείας επιτελούταν κυρίως στο πλαίσιο και για τις ανάγκες της γυναικείας κοινωνικότητας, στην συγχρονία η μεταφυσική πρακτική της διάγνωσης του μέλλοντος θεμελιώνεται, απαντά κι εγγράφει την ανάγκη των κοινωνικών υποκειμένων να αντισταθμίσουν και να διαχειριστούν την ρευστότητα και την τρωτότητα της ζωής τους, γεγονός που εντάσσει το συναίσθημα στο πλαίσιο μιας εμπορευματοποιημένης και καπιταλιστικής λογικής.

Στην προκειμένη περίπτωση, τα μελλούμενα και κυρίως οι καλές προβλέψεις θα προσφέρουν παρηγοριά, βοηθώντας τις Βουλγάρες μετανάστριες να διαχειριστούν και να υπομείνουν την επώδυνη, μοναχική κοινωνική πραγματικότητα της ερωτικής απουσίας και τις ρευστές σχέσεις της ζωής τους. Κατά πόσο όμως η ανάγνωση ενός φλιτζανιού εξασφαλίζει τη θεραπεία του ερωτικού τραύματος;

Στο πλαίσιο της έρευνας συνόδευσα δυο φορές τη Πέτια στην επίσκεψη της στο σπίτι μιας επαγγελματίας του είδους, μιας Ελληνίδας που «διαβάζει τον καφέ». Στην συνέχεια θα αναφέρω αποσπάσματα από τις σημειώσεις πεδίου. *Θυμάμαι τα συναισθήματα μας πριν εισέλθουμε στον χώρο. Μας διακατείχε η ίδια αγωνία. Να δούμε. Η Πέτια το μέλλον, εγώ αυτό που θα εκτυλισσόταν σε λίγα λεπτά ενώπιον μου. Τι της έκρυβε το μέλλον; Τι θα αποκαλυπτόταν ή θα έμενε αθέατο σε μένα; Όλα φαίνεται να παίρνουν μια άλλη διάσταση. Ίσως να φταίει πως κατευθυνόμαστε στο υπόγειο της πολυκατοικίας σιωπηλές και στα μαύρα σκοτάδια. Ανοίγει η πόρτα. Εμφανίζεται η Αριάδνη. Έχει έτοιμο καφέ. Η Αριάδνη διαβάζει το φλιτζάνι. Η Πέτια την ακούει με προσοχή, ενώ τρέμει ολόκληρη. Η ετυμολογία είναι καταπέλτης. Έχει επέλθει οριστικό τέλος. Μπορεί ο σύντροφος της Πέτιας να επιστρέψει κοντά της, αλλά θα είναι για λίγο χρονικό διάστημα. Την συμβουλεύει πως δεν πρέπει να τον δεχτεί. Την μαλώνει, όταν η Πέτια της λέει πως έβαλε τα κλάματα μπροστά του, όταν αυτός της ανακοίνωσε πως θέλει να χωρίσουν. Της λέει πως έπρεπε να υποκριθεί πως δεν την ενδιέφερε, ώστε ο σύντροφος της να μη θεωρεί δεδομένη ούτε αυτήν, ούτε την αγάπη της. Η Πέτια απαντά πως δεν είναι καλή ηθοποιός. Η Αριάδνη στρέφει το βλέμμα της ξανά στο φλιτζάνι. **Βλέπει** ένα άσχημο κρεβάτι και τη συμβουλεύει να μην κάνει καμιά βλακεία. Στην συνέχεια, σχολιάζει πως αυτά έχουν οι έρωτες. Γι' αυτόν τον λόγο η ίδια αγάπησε μόνο μια φορά στη ζωή της κι από τότε δεν εμπιστεύτηκε ξανά άνδρα. Πριν καν προλάβει να τελειώσει την ανάγνωση η Αριάδνη, η Πέτια την πληρώνει. Η Αριάδνη σηκώνεται να ψήσει τον επόμενο καφέ. Περιμένει άλλη πελάτισσα. Αν και η Πέτια θεωρείται καλή πελάτισσα, η Αριάδνη δεν της διαθέτει περισσότερο χρόνο. Φεύγουμε με τα φτερά σπασμένα. Η Πέτια δεν μιλιέται. Προσπαθώ να της πω πως δεν είναι σίγουρο ότι θα συμβούν όσα προέβλεψε η Αριάδνη. Συμφωνεί και αναφέρει ότι κι άλλες φορές δεν επαληθεύτηκαν οι προβλέψεις της. Νιώθω όμως πως η ίδια είναι οικτρά απογοητευμένη. Και δεν έχει καμία διάθεση να μιλήσει.*

Δεύτερη επίσκεψη

Η Πέτια με ενημέρωσε πως είχε κανονίσει να πάει στην Αριάδνη να της πει το φλιτζάνι, για να ηρεμήσει η ψυχή της. Μου ζητάει να την συνοδεύσω. Όταν έφτασα στο σημείο συνάντησης, η Πέτια με υποδέχεται σχολιάζοντας πως είναι τρελή. Κατευθυνόμαστε στο σπίτι της Αριάδνης. Η Αριάδνη ανοίγει την πόρτα. Καθόμαστε στο καθιστικό και σχεδόν αμέσως πίνουν δουλειά χωρίς πολλές κουβέντες. Κινήσεις και βλέμματα πάνω στο τραπέζι και στον πάτο του φλιτζανιού που χαρτογραφεί τις σχέσεις των ανθρώπων εκτός από την σχέση με το χρόνο, αυτό

το άγνωστο μέλλον. Η Αριάδνη την ρωτάει πως είναι και την κοιτάζει εξεταστικά διαγιγνώσκοντας πως δεν είναι καλά.

Καθώς η Αριάδνη αποκωδικοποιεί τα σχεδιαγράμματα του καφέ στο πρόσωπο της ζωγραφίζεται μια υπόνοια χαράς, μια ικανοποίηση που με την σειρά της ικανοποιεί την Πέτια. Είναι προφανές πως παίρνει το μέρος της. Το σημάδια του καφέ είναι θετικοί οιωνοί. Η Αριάδνη βλέπει βέρες. Η Πέτια της λέει πως σε περίπτωση που συμβεί κάτι τέτοιο, θα την κάνει κουμπάρα. Η Αριάδνη της απαντάει πως οι κουμπαριές είναι πολυδάπανες. Θα δεχόταν την πρόταση της σε περίπτωση που επέλεγαν να παντρευτούν σε ξωκλήσι, γεγονός που θα περιόριζε τα έξοδα. Στην συνέχεια την ρωτάει αν ο πρώην φίλος της έχει κάποιο πρόβλημα υγείας στην κοιλιακή χώρα και σχολιάζει περιπαιχτικά πως δεν υπονοεί σεξουαλικό πρόβλημα. Η Πέτια απαντάει πως δεν γνωρίζει αν είναι καλά στην υγεία του, ενώ τονίζει πως είναι καλός στον τομέα που υπονοεί η Αριάδνη. Γελάνε δυνατά.

Η Αριάδνη βλέπει καθαρά πως οι εξελίξεις στην σχέση τους θα είναι ανέλπιστα καλές κι αυτήν την φορά προτείνει από μόνη της να τους στεφανώσει. Διευκρινίζει όμως πως ο γάμος θα είναι πολιτικός κι όχι θρησκευτικός. Η Πέτια μένει έκπληκτη και της λέει: «Κοίταξε με στα μάτια. Μήπως μου τα λες αυτά για να με ηρεμήσεις, επειδή με λυπάσαι;». Η Πέτια αποζητά μια επιβεβαίωση μέσα από την ανταλλαγή όχι μόνο βλεμμάτων αλλά μιας κατ' ενόπιον αντιμετώπισης. Τα οπτικά νεύρα ενεργοποιούνται για να αποκαλύψουν την αλήθεια των λεγομένων που προκύπτουν από μια μεταφυσική πρακτική. Το βλέμμα θα πιστοποιήσει την αληθή διάσταση όσων λέγονται. Η Αριάδνη προσβάλλεται από το σχόλιο της Πέτιας και αναφέρεται σε διάφορα περιστατικά που καταδεικνύουν την επιτυχία των προβλέψεων της. Η Πέτια της απαντά πως δεν ήθελε να αμφισβητήσει τις ικανότητες της, αλλά φοβάται μήπως ακριβώς επειδή η Αριάδνη την συμπαθεί, προσπαθεί να μη την πληγώσει προβλέποντας αρνητική εξέλιξη της ερωτικής της ζωής. Η Αριάδνη απευθυνόμενη σε μένα εξομολογείται πως συμπαθεί πολύ την Πέτια, περισσότερο από όλες όσες ξέρει.

Η πρακτική της ανάγνωσης του μέλλοντος τελειώνει. Το καταλαβαίνεις, όταν σηκώνεται λίγο βιαστικά η Αριάδνη από εκεί που κάθεται, σα να σημαίνει πως η σχέση- αν και φιλική, μια σχέση νοιαξίματος θα έλεγε κανείς -έχει όρια, αυτά που θέτει η επαγγελματική σχέση ανάμεσα στον πελάτη και στον μέντιουμ (συγκεκριμένη διάρκεια, χρηματική ανταμοιβή). Βγαίνοντας από το σπίτι της Αριάδνης λέω αυθόρμητα στη Πέτια πως τα νέα ήταν καλά, αντιμετωπίζοντας όσα μας είπε η Αριάδνη σαν δεδομένα στοιχεία ενός παρόντος, σαν ήδη εκπληρωμένες προφητείες. Η Πέτια με αγκαλιάζει, μια σωματική εκφορά της ευγνωμοσύνης της για την συμπαράσταση μου και μια σωματοποιημένη εκδοχή της χαράς της. Η Πέτια λέει πως εγώ της δίνω δύναμη, απαξιώνοντας προς στιγμήν την πρακτική του φλιτζανιού και δίνοντας τον λόγο στην ανθρώπινη επαφή και σχέση. Στην συνέχεια μου αναφέρει πως σκεφτόταν να φύγει την Κυριακή για Βουλγαρία. Πλέον μπορούσε να το κάνει. Μπορούσε ήσυχη να επιστρέψει στην χώρα της.

Κατά την διάρκεια της καφεμαντείας, ο ψυχικός πόνος των Βουλγάρων μεταναστριών δεν επιτελείται ούτε συλλογικά, ούτε μοναχικά, αλλά στο πλαίσιο μιας επαγγελματικής και τις περισσότερες φορές οικονομικής σχέσης. Ακόμα και οι φίλες -που κατ' εξακολούθηση θα προβούν αφιλοκερδώς στην ανάγνωση του φλιτζανιού - αντιμετωπίζονται πρωτίστως ως «θεραπεύτριες». Ωστόσο, στο πλαίσιο αυτής της επαγγελματικής σχέσης καλλιεργείται το αίσθημα της αλληλεγγύης. Μια αλληλεγγύη που εδραιώνεται στις εμπειρίες του φύλου. Οι συμβουλές που έδινε η Αριάδνη στην Πέτια σε μια προσπάθεια να την νουθετήσει σύμφωνα με τα δικά της πρότυπα ερωτικής συμπεριφοράς, η συσπείρωση τους ενάντια σε αυτόν – άνδρα- που προκαλεί τον πόνο, τα γέλια που συνοδεύουν την συζήτηση περί σεξ, η ενδεχόμενη σύναψη κουμπαριάς φανερόνουν αυτήν την οικειότητα που δημιουργεί η εμπειρία του φύλου και του υποφέρειν, η υποβολή στα ίδια ή σε παρόμοια βάσανα, που μετασχηματίζει τον χαρακτήρα της επαγγελματικής σχέσης μεταξύ της πελάτισσας και της καφεμάντισσας.

Αυτό διαφαίνεται και στην περίπτωση της Ιβελίνας, Βουλγάρας μετανάστριας ηλικίας 63 ετών που ζει στην Ελλάδα τα τελευταία 12 χρόνια, η οποία όμως συναναστρέφεται κυρίως Βουλγάρες καφεμάντισσες. Η κοινή εμπειρία της μετανάστευσης διευκολύνει και κυρίως μετατρέπει την ανάγνωση του φλιτζανιού σε ένα πεδίο ανταλλαγής εργασιακών κι ερωτικών εμπειριών, πληροφοριών, παραπόνων, επιθυμιών, δηλαδή σε ένα πεδίο κοινωνικοποίησης. Οι φιγούρες που απεικονίζονται στα τοιχώματα των φλιτζανιών οπτικοποιώντας τις αντίξοες συνθήκες εργασίας και διαμονής στην Ελλάδα, χαρτογραφώντας το ερωτικό συναίσθημα δίνουν έναυσμα για μια συζήτηση, που θα συσχετίσει τους εμπλεκόμενους απαλύνοντας έτσι τον πόνο. Μια συζήτηση, στο πλαίσιο της οποίας οι Βουλγάρες μετανάστριες παράλληλα αρθρώνουν λόγους απαξιωτικούς για τους συντρόφους τους επανοριοθετώντας τον Εαυτό σε σχέση με τον ερωτικό Άλλον.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, διαπιστώνει κανείς ότι στο πλαίσιο αυτής της γυναικείας κοινωνικότητας, οι Βουλγάρες μετανάστριες βρίσκουν έστω και πρόσκαιρα κάποιον να τους ακούσει, να τους προσέξει (Viladrich, 2007: 322). Υπό αυτό το πρίσμα, το μικρό καθιστικό της καφεμαντείας μετατρέπεται και συνιστά μια εναλλακτική δημόσια σφαίρα, όπου οι Βουλγάρες μετανάστριες αρθρώνουν, αφηγούνται και διαπραγματεύονται πολιτισμικά ιστορίες του ερωτικού πόνου, που έχουν αποσιωπηθεί από τις επίσημες καθιερωμένες αφηγήσεις, καθώς, όπως σημειώνει η Judith Butler, δεν έχουν όλες οι αφηγήσεις του πόνου την ίδια αξία,

γεγονός που αναδεικνύει την πολιτική διάσταση της μαρτυρίας του πόνου. Μέσω αυτής της επίμονης κι επαναληπτικής μαρτυρίας του ερωτικού τραύματος στο πλαίσιο της ανάγνωσης των φλιτζανιών του καφέ, που υπό το πρίσμα όσων προαναφέρθηκαν προσεγγίζεται ως μια διυποκειμενική εμπειρία και σχέση οι Βουλγάρες μετανάστριες επιχειρούν να κατανοήσουν, να επανανοηματοδοτήσουν και να επαναδιαχειριστούν τις τραυματικές έμφυλες εμπειρίες της ερωτικής και κοινωνικής τους ζωής.

Παράλληλα, όμως, διαπιστώνει κανείς ότι οι αφηγήσεις που λαμβάνουν χώρα κατά την ανάγνωση των φλιτζανιών στο μικρό καθιστικό της καφεμαντείας το καθιστούν ένα πεδίο παραγωγής εναλλασσόμενων και πολλές φορές αντικρουόμενων συναισθημάτων. Η αγωνία της Πέτιας όσον αφορά τις ερωτικές προβλέψεις, που μπορεί κανείς εύκολα να διαβάσει στο σώμα της, εγγράφει τον φόβο και ταυτόχρονα την ελπίδα της για την ανατροπή της παρούσας κατάστασης. Η ελπίδα άλλωστε παρακινεί την Πέτια σε αυτού του είδους τις πρακτικές. Καθώς τα αόρατα όμως καθίστανται ορατά, τα συναισθήματα εναλλάσσονται. Οι ελπίδες για εύρεση μελλοντικής ευτυχίας εξανεμίζονται, καθώς η καφεμάντισσα αποδεικνύεται προάγγελος κακών ειδήσεων. Η ηρεμία που επεδίωκε η Πέτια δεν επέρχεται. Αντίθετα, η διάγνωση οριστικού χωρισμού επαναφέρει τον πόνο στο προσκήνιο αποδυναμώνοντας περαιτέρω τη Πέτια. Στην προκειμένη περίπτωση, η ίδια η πρακτική της καφεμαντείας συνιστά την πηγή και ταυτόχρονα μια μορφή επιτέλεσης του σωματικού και ψυχικού πόνου.

Αυτό διαφαίνεται ξεκάθαρα και στην περίπτωση της Ιβελίνας,. Μου εξηγεί πως η θλίψη της δεν προκαλείται τόσο από τις δυσοίωνες προβλέψεις του φλιτζανιού, όσο από το γεγονός ότι μέσω αυτής της πρακτικής θυμάται και αναβιώνει όσα έχουν συμβεί ανάμεσα στην ίδια και στον σύντροφό της. Νιώθει ένα βάρος στην καρδιά της. Επιπλέον, τις περισσότερες φορές αισθάνεται λόγω του ότι συμβουλευεται διάφορες επαγγελματίες του είδους, Βουλγάρες συνήθως που ζουν είτε στην Ελλάδα, είτε στην χώρα καταγωγής, ότι οι αντικρουόμενες προβλέψεις τους την αποπροσανατολίζουν, εάν δεχτούμε ότι χρησιμεύουν ενίοτε ως πυξίδα, περιπλέκοντας τα συναισθήματα της. Για μια ακόμη φορά τα μελλούμενα δεν ηρεμούν, αντίθετα προς τις προσδοκίες τους.

Σε αυτές τις περιπτώσεις επαληθεύεται η λατινική ρίζα της λέξης τράπουλα (trappolo): παγίδα. Η ασάφεια των προβλέψεων θα ωθήσει τις πληροφορήτριες να προστρέξουν ξανά στην καφεμάντισσα αποδεικνύοντας πως το κίνητρο για ηρεμία είναι ισχυρότερο από την απογοήτευση και κυρίως τη σύγχυση που δημιουργούν οι

αμφιλεγόμενες προβλέψεις. Η ελπίδα αναζωπυρώνεται. Οι νέες προβλέψεις ενδέχεται να διασαφηνίσουν και να φωτίσουν το μέλλον. Σε αυτό το σημείο, διαπιστώνει κανείς πως οι αλληπάλλληλες απόπειρες ανάγνωσης του μέλλοντος δεν συνιστούν απλώς μια θεραπευτική διαδικασία που αφηγηματοποιεί με την σειρά της το ερωτικό συναίσθημα, αλλά κυρίως αποτυπώνουν γλαφυρά τις επισφαλείς συνθήκες επιβίωσης στην συγχρονία που καλλιεργούν ολοένα και περισσότερο την ανάγκη εύρεσης συναισθηματικής ισορροπίας.

Οι λόγοι που οδηγούν την Ιβελίνα να καταφύγει στην πρακτική της καφεμαντείας επικυρώνουν τα παραπάνω. Κατά τη διάρκεια της γνωριμίας μου με την Ιβελίνα διαπίστωσα με έκπληξη πως δεν χρησιμοποιούσε το φλιτζάνι μόνο για να ανακαλύψει απαντήσεις σε σχέση με το ερωτικό της μέλλον. Αντίθετα, σε κάθε βήμα της ζωής συμβουλευόταν έναν επαγγελματία του είδους. Το ίδιο συνέβη, όταν άρχισε να σκέφτεται να μεταναστεύσει από την Βουλγαρία στην Ελλάδα. Μου αναφέρει πως της προέβλεψαν πως σύντομα θα έκανε ένα μεγάλο δρόμο και σε λίγο χρονικό διάστημα η προφητεία εκπληρώθηκε. Επιπλέον, η Ιβελίνα προσέτρεχε ανά τακτά χρονικά διαστήματα σε καφεμάντισσες, προκειμένου να δει τι θα συμβεί με τον γάμο της κόρης της στην Βουλγαρία, τι της επιφυλάσσει το επαγγελματικό της μέλλον, δηλαδή να μάθει αν η εργοδότης της επρόκειτο να πεθάνει σύντομα, για πόσο χρονικό διάστημα θα παρέμεινε στην Ελλάδα, αν θα μετακόμιζε σε άλλο σπίτι, και φυσικά αν θα επέστρεφε ο σύντροφος της. Τα ερωτήματα που θέτει η Ιβελίνα μαρτυρούν την αγωνία της απέναντι στις επισφαλείς συνθήκες της ζωής της καταδεικνύοντας πως η επισφάλεια συνιστά κυρίαρχο αίσθημα της καθημερινής ζωής στην χώρα υποδοχής, αλλά και στην χώρα καταγωγής.

Η κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων στην Νοτιοανατολική Ευρώπη, η πολιτική ρευστότητα που επέφερε και η ακόλουθη μετάβαση στο καπιταλιστικό σύστημα θέτοντας υπό αμφισβήτηση θεμελιώδεις αξίες, διασάλευσαν την κοινωνική και πολιτική ισορροπία των εντόπιων πληθυσμών διαμορφώνοντας και ισχυροποιώντας το κλίμα επισφάλειας στις συγκεκριμένες χώρες. Στην περίπτωση της Ιβελίνας, αλλά και των άλλων Βουλγάρων μεταναστριών η εμπειρία της μετανάστευσης επέτεινε αυτό το αίσθημα της επισφάλειας, καθώς στο πλαίσιο αυτής τα κοινωνικά υποκείμενα ακροβατούν μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας, επαναπροσδιορίζουν συνεχώς την κοινωνική και οικονομική τους ταυτότητα, νιώθουν ασταθείς επαγγελματικά, κοινωνικά, συναισθηματικά. Υπό αυτές τις συνθήκες, τα κοινωνικά υποκείμενα επιχειρούν μέσω διαφορετικών τρόπων διαχείρισης του

υποφέρουν να δράσουν και να αντιδράσουν απέναντι σε ένα κόσμο που αλλάζει δραματικά μετριάζοντας το συναίσθημα της επισφάλειας.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει πως οι Βουλγάρες μετανάστριες δρασκελίζουν στο μέλλον μέσω της πρακτικής της καφεμαντείας επιθυμούν και νιώθουν πως θα εξισορροπήσουν πρόσκαιρα το μετέωρο της ζωής τους θωρακίζοντας τον εαυτό και ξορκίζοντας τον πόνο. Την ίδια στιγμή όμως οι προβλέψεις παρατείνουν την ρευστότητα, με αποτέλεσμα να εγείρουν ξανά το συναίσθημα της επισφάλειας. Ωστόσο, οι ίδιες επιμένουν πως *«έτσι τα καταφέρνουν καλύτερα»*.³

Η Μπακαλάκη στο άρθρο της *«Εξημερωμένες εμπειρίες, άγρια αφηγήματα: παρατηρήσεις για την καφεμαντεία»* υποστηρίζει πως η καφεμαντεία είναι μια οριακή αφηγηματικότητα λόγω του ότι παρέχει την δυνατότητα στις γυναίκες να εξημερώσουν και να τακτοποιήσουν τα ατομικά τους βιώματα, γεγονός που δρα παρηγορητικά, ενώ την ίδια στιγμή τις εκθέτει στο άγνωστο, γεγονός που ίσως να τις εξοικειώνει με την αίσθηση ότι το απρόβλεπτο είναι συστατικό της ζωής κι όχι πάντα εξημερώσιμο. Ακολουθώντας την Μπακαλάκη, θα μπορούσε, λοιπόν, κανείς να υποστηρίξει πως στην περίπτωση των Βουλγάρων μεταναστριών οι φιγούρες του καφέ, σκιαγραφώντας τις επισφαλείς συνθήκες της ζωής τους και τις τραυματικές εμπειρίες των προσωπικών τους βιογραφιών, τις εξοικειώνουν με το επισφαλές της ζωής τους παρέχοντας με αυτόν τον τρόπο την ίαση του ερωτικού πόνου και του ευάλωτου εαυτού.

Παράλληλα, όμως, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει πως οι Βουλγάρες μετανάστριες αν και ακροβατούν κατά την διάρκεια της ανάγνωσης του καφέ ανάμεσα στην ελπίδα και στον φόβο, ανάμεσα στο υποφέρουν και στο υπομένουν, *τα καταφέρνουν καλύτερα*, καθώς μέσω της συγκεκριμένης πολιτισμικής πρακτικής επιτελούν και επιδεικνύουν την θέληση τους να αντιπαρέλθουν τις επισφαλείς συνθήκες της ζωής τους, επανοριοθετούν τον εαυτό τους σε σχέση με τον Άλλον, ενώ την ίδια στιγμή εκφράζουν μέσω του εξατομικευμένου τους πόνου έστω και με ένα πλάγιο τρόπο την δυσαρέσκεια τους απέναντι στις κοινωνικές και πολιτικές ανισότητες που βιώνουν, καταδεικνύοντας παράλληλα πως η υποκειμενικότητα τους διαμορφώνεται, καθώς ακροβατεί σε ένα σύνθετο πλέγμα τρωτότητας και δράσης.

³ Διατηρώντας ελπίδες αλλά και επιφυλάξεις, υποφέροντας και αντέχοντας, η υποκειμενικότητα τους ακροβατεί σε ένα πλέγμα συντεταγμένων τρωτότητας και δράσης.

Η ανάγνωση του φλιτζανιού ως μια πολιτισμική πρακτική αποτελεί ένα συγκαλυμμένο τρόπο έκφρασης, αναστοχασμού, αντίστασης και ταυτόχρονα εξοικείωσης των Βουλγάρων μεταναστριών με τις επισφαλείς συνθήκες της μεταναστευτικής ζωής. Σύμφωνα με τα παραπάνω, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει πως η θεραπεία επέρχεται μέσω της λανθάνουσας ατομικής μορφής έκφρασης δυσαρέσκειας απέναντι στις δομές εξουσίας και σχολιασμού των συνθηκών της ζωής που επιτελείται κατά την διάρκεια της καφεμαντείας.